

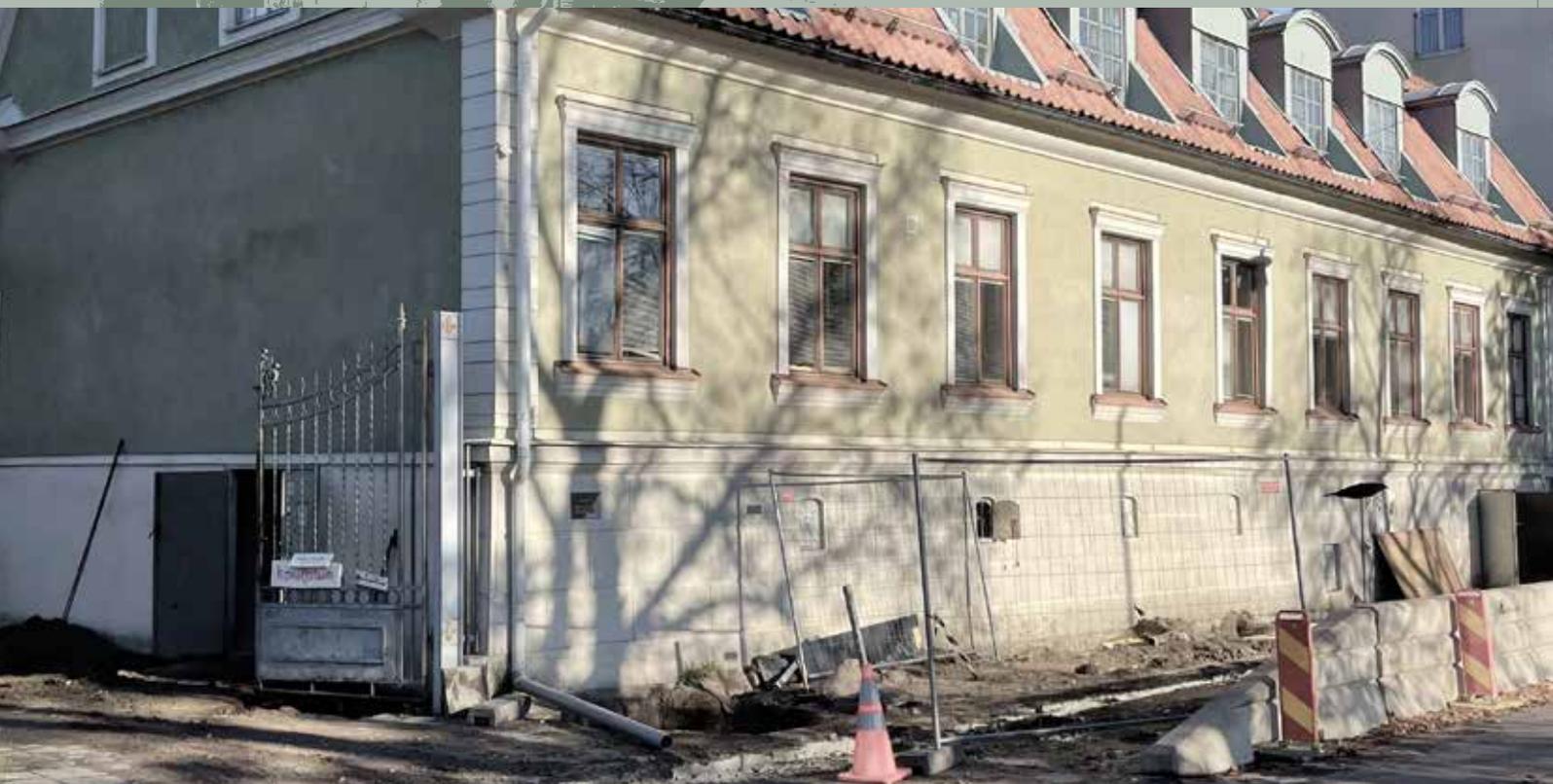

NYA DAGVATTENRÖR I SALTÄNGSGATAN OCH STENHUSET

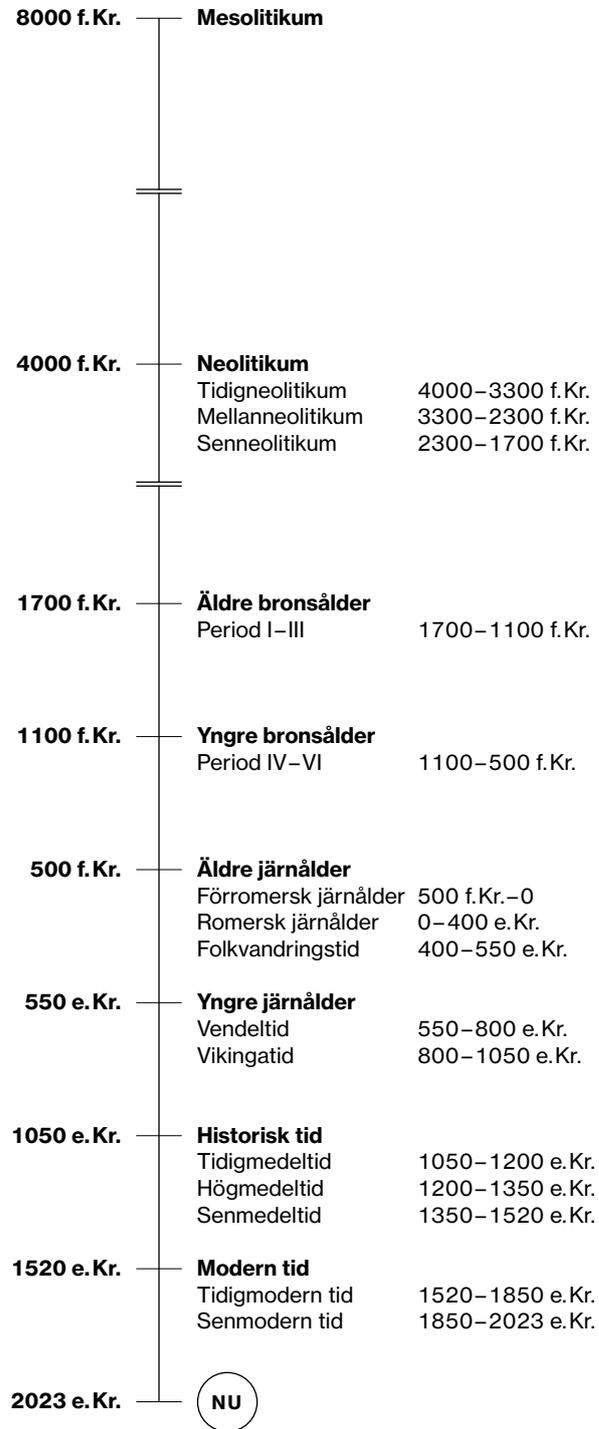
Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

**Fornlämning L2009:7173, stadslager
Saltängen 1:1 och Stenhuset 6
Norrköpings stad
Norrköpings kommun
Östergötlands län
Östergötland**

Av FREDRIC WIRBRAND

ARKEOLOGISK
PERIODINDELNING
FRÅN
STENÅLDER
TILL
NUTID

Nya dagvattenrör i Saltängsgatan och Stenhuset

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning L2009:7173, stadslager
Saltängen 1:1 och Stenhuset 6
Norrköpings stad
Norrköpings kommun
Östergötlands län
Östergötland

Av FREDRIC WIRBRAND

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB

STIFTELSEN KULTURMILJÖVÅRD
PILGATAN 8 D
721 30 VÄSTERÅS

Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2023

Samtliga foton av Fredric Wirbrand.

OMSLAG

*Det så kallade Stenhuset i Norrköping uppfördes 1784 av Per Gustaf Wadström,
ovanpå ruinerna efter Louis de Geers 1600-talspalats.*

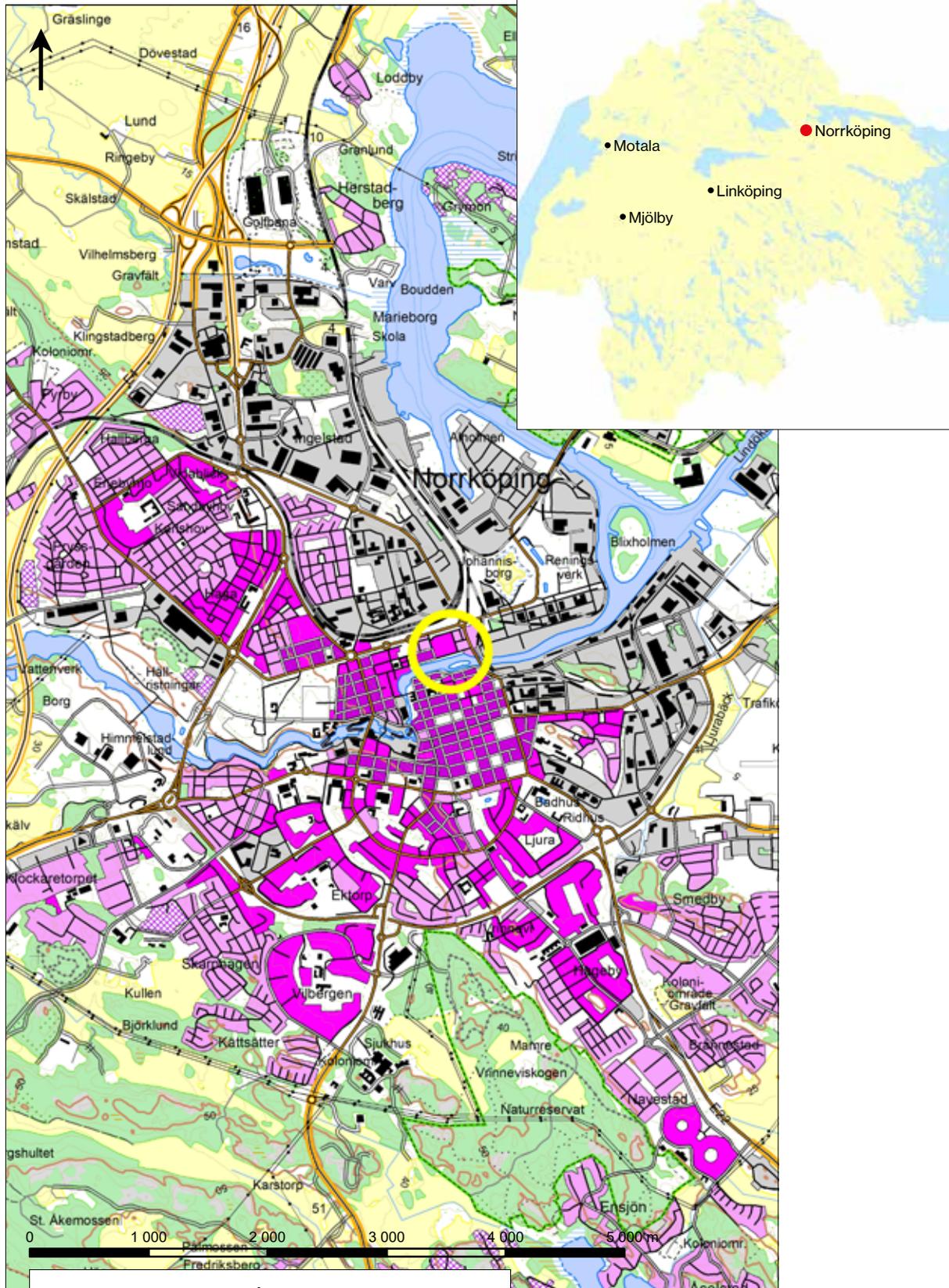
Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 828988 och 850434.

ISBN 978-91-8041-137-0

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
Inledning.	6
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Historisk bakgrund	7
Tidigare undersökningar	8
Syfte och målsättning	9
Metod och genomförande	9
Undersökningsresultat	10
Tolkning och utvärdering	12
Referenser	13
Litteratur.	13
Tekniska och administrativa uppgifter	14
Bilagor	15
Bilaga 1. Schakttabell	15
Bilaga 2. Kontexttabell	15

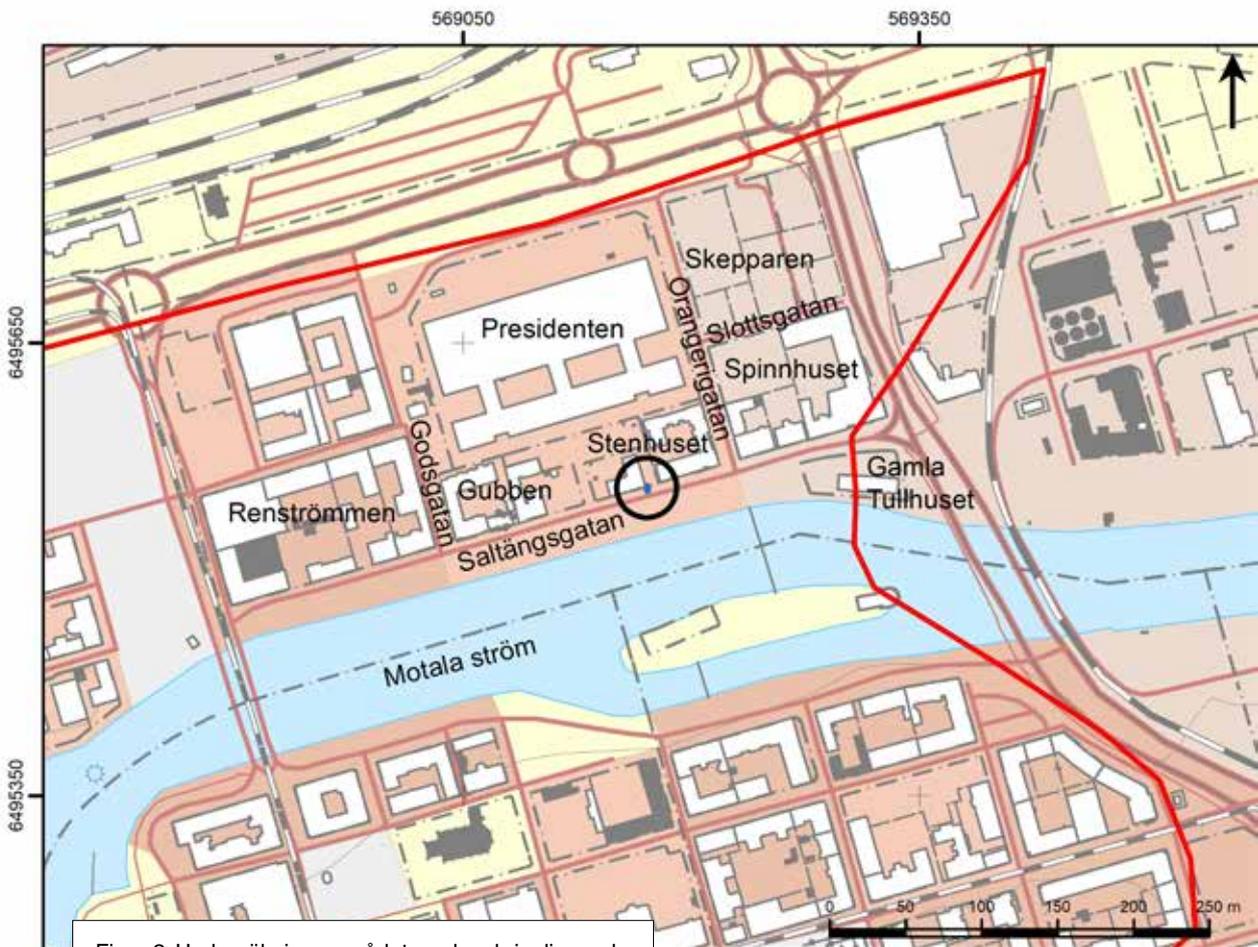
Figur 1. Undersökningsområdet markerat med en gul ring. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning på Saltängsgatan och i fastigheten Stenhuset 6 i Norrköping. Ett cirka 22 m² stort schakt grävdes från gatan och några meter in i fastigheten, vid byggnaden Stenhusets sydöstra hörn. Byggnadens äldsta delar kommer från Louis de Geers palats som uppfördes på 1620-talet. I större delen av schaktet var allt av antikvariskt intresse bortschaktat, men längst i norr, inne i fastigheten Stenhuset 6, framkom en lagerföljd med tre påförda lager. Det understa av dessa innehöll bitar av keramikrör så det är troligt att lagren har påförts under slutet av 1800-talet eller 1900-talet. Inga fynd framkom vid undersökningen.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning på Saltängsgatan och i fastigheten Stenhuset 6 i Norrköping (figur 2). Undersökningen föranleddes av att Nodra AB skulle anlägga en ny dagvattenservis från en stamledning i Saltängsgatan och in till Stenhuset 6. Området låg inom L2009:7173, Norrköpings historiska stadslager. Beslut om undersökning fattades av Länsstyrelsen i Östergötlands län (dnr 431-6136-2022, beslutsdatum 2022-06-20). Fältarbetet utfördes den 24–25 oktober 2022. KM:s projektledare för undersökningen var Fredric Wirbrand som även har författat denna rapport.

Figur 2. Undersökningsområdet med omkringliggande kvarter och gator. Den röda linjen visar gränsen för fornlämning L2009:7173, Norrköpings historiska stadslager. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:5 000.

Topografi och fornlämningsmiljö

Det aktuella undersökningsområdet var cirka 45 m² stort och låg på Saltängsgatan och i kvarteret Stenhuset i Norrköping. Saltängsgatan löper i nordöst-sydvästlig riktning precis norr om Motala ström. Området låg cirka 7 meter över havet.

Det nuvarande Stenhuset byggdes 1784 ovanpå en källare från 1620-talet, och är en av stadens äldsta byggnader (figur 3). Där huserade tidigare förskolan Strandgården och Konstforum, men vid undersökningstillfället höll byggnaden på att grundförstärkas och stod därför tom.

Figur 3. Stenhuset från sydväst med Saltängsgatan i förgrunden.

Historisk bakgrund

Stadsdelen Saltängen började byggas i början av 1600-talet på vad som tidigare varit sankmark som använts till bete och slätter. Den nya stadsdelen kallades inledningsvis ”Nya staden” och syftet var att locka rika personer till Norrköping. En av de som flyttade in var den nederländske industrimagnaten Louis de Geer som uppförde ett palats, kallat Stenhuset, utmed Saltängsgatan i två etapper 1627–1630 och 1642–1646. Huset var byggt i rött och gult holländskt tegel och betraktades som det praktfullaste i staden. Det var 80 meter långt och innefattade hela dagens kvarteret Stenhuset och Gubben och hade flyglar, ekonomibyggnader, ett stall med plats för femtio hästar samt en stor trädgård. Huset fungerade både som de Geers bostad och som huvudkontor för Norrköpings mässingsbruk, som han också ägde (Carelli 2021:301).

Louis de Geer flyttade till Stockholm 1643 och överlät då Stenhuset till sin svärson Carl de Besche. Huset klarade sig undan stadsbranden 1655, då större delen av Norrköping förstördes. Under ett halvår 1661 bodde ex-drottningen Kristina i palatset.

Huset fortsatte vara det praktfullaste i Norrköping under större delen av 1600-talet. År 1666 köpte Jacob Reenstierna (född Momma) mässingsbruket och tog därmed även över Stenhuset. Mot slutet av århundradet började det dock gå dåligt för mässingsbruket och familjen Reenstierna hade inte längre råd att underhålla palatset, som började förfalla (Carelli 2021:302).

Den 18 oktober 1711 förstördes hela komplexet i en brand. Den enda del som klarade sig var källaren. Mässingsbruket hade inte råd med någon återuppbyggnad utan de kvarvarande murarna revs och källaren täcktes över med ett brådtak. Därefter användes en del av tomten som stalltomt och en annan del arrenderades ut till odling. Snart därefter delades den stora tomten upp i två kvarter, med Gubben i väster och Stenhuset i öster. Bruket sålde tomten 1762.

Tomten hamnade senare i grosshandlare Per Gustaf Wadströms ägo, och han lät uppföra det nu stående huset 1784. Det är byggt i timmer och står direkt ovanpå källaren från 1600-talet.

Tidigare undersökningar

Flera arkeologiska undersökningar har utförts i kvarteret Stenhuset. Den första genomfördes 1974 cirka 10 meter nordväst om det nuvarande huset, i samband med att den nuvarande lekplatsen byggdes. Där påträffades en märklig konstruktion som utgjordes av en tegelkupol, en rektangulär bassäng av tegel samt en träränna. Hela konstruktionen var cirka 5 x 3 meter stor och kupolen var 1,5 meter hög. Den var byggd i samma typ av tegel som Stenhusets källare från 1620-talet och bedömdes därför vara samtida. Hur konstruktionen ska tolkas har diskuterats. Förslag som lagts fram inkluderar anläggning för salpetersjudning, en ugn för kallrökning av livsmedel, en hypokaust (ett värmesystem avsett att värma upp själva Stenhuset) samt en kalkbränningsugn som använts när palatset byggdes och sedan täckts över med utfyllnadsmassor (Bäck 1975:67–83; Carelli 2021:311–312).

En förundersökning utfördes i östra delen av kvarteret Stenhuset 2008, med en efterföljande slutundersökning året efter. Då påträffades ett odlingslager som tolkades vara spår efter Louis de Geers trädgård, raseringsmassor från branden 1711 då palatset förstördes, en källare som via mynt kunde dateras till 1600-talet samt en damm som troligen funnits redan innan staden expanderade till Saltängen. Stora delar av ytan visade sig dock vara störd efter senare tiders bebyggelse (Nordström & Tagesson 2008; Dardel 2011).

Vid Stenhusets nordvästra hörn utfördes 2020 en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Ytan visade sig dock vara störd efter att rör grävts ner under senare tid, och endast moderna fyllnadsmassor påträffades (Navarro 2021).

Under 2021–2022 genomfördes en schaktningsövervakning vid Stenhuset i samband med att grundförstärkningsarbeten utfördes på byggnaden. Schakt grävdes både utanför och innanför huset, i golvet under källaren från 1600-talet. Utanför huset påträffades endast recenta massor i söder och väster, medan det i norr och öster framkom äldre påförda lager som innehöll enstaka fynd från 1700- och 1800-talet. Under källargolvet påträffades flera konstruktionslager samt en äldre golvnivå som visade att det nuvarande stengolvet troligtvis inte var originalet från 1620-talet (Wirbrand 2023).

Även i det intilliggande kvarteret Gubben, som fram till början av 1700-talet utgjorde västra delen av Stenhusets tomt, har arkeologiska undersökningar utförts. Det rör sig om en förundersökning 2010 med efterföljande slutundersökning 2011. Lämningar efter flera av Stenhusets ekonomibyggnader påträffades, däribland ett kokhus, en förrådsbyggnad och ett möjligt redskapsskjul (Stibéus & Lindman 2011; Carlsson m.fl. 2014).

Syfte och målsättning

Syftet med den arkeologiska undersökningen var att klargöra om stadslagret fanns bevarat i de berörda arbetsområdena. De lämningar som eventuellt framkom vid schaktningen skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning, samt om möjligt dateras.

Metod och genomförande

Ett 6,3 meter långt, 4,3 meter brett och 2,3 meter djupt schakt grävdes (figur 4). Det sträckte sig från Saltängsgatans norra körfält, över trottoaren och cirka 1,9 meter in i fastigheten Stenhuset 6, i en gräsyta precis öster om byggnadens sydöstra hörn. Den undersökta ytan var totalt 22 m². Schakt och kontexter mättes in med RTK-GPS och dokumenterades vidare med foto och text.

Figur 4. Det aktuella schaktet markerat i lila. I blått ett schakt som grävdes 2020 (dnr 431-15626-2020) (Navarro 2021), i grönt de schakt som grävdes 2021-2022 (dnr 431-3690-2021) (Wirbrand 2023). Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:300.

Undersökningsresultat

Under Saltängsgatan och trottoaren hade ett flertal rör och ledningar grävts ner, och i samband med detta verkar allt av antikvariskt intresse ha schaktats bort (figur 5–6). Intill husets hörn framkom stora stenar från byggnadskonstruktionen som stack in en bit i schaktet.

Inne i gräsytan öster om huset syntes dock en lagerföljd i den norra schaktväggen (figur 7). De översta 0,5 meterna utgjordes av grus och tolkades vara bärlager till gräsmattan.

Figur 5. Norra delen av schaktet från söder. I schaktväggen längst bort syns lagerföljden.

Figur 6. Södra delen av schaktet från norr.

Under påträffades ett lager (1) av humös silt som var 0,25 meter tjockt i väster, men tunnades ut och försvann mot öster. Det låg ovanpå ett 0,05 meter tjockt lager (2) av grus, som tolkades vara hämtat från den sterila undergrunden. Detta lager sluttade kraftigt nedåt mot husväggen i väster. Under fanns ett påfört 0,8 meter tjockt lager (3) av humös silt. Det innehöll även linser av sand, lera och grus. Bitar av gamla keramikrör påträffades, vilket gör att lagret som äldst kan vara från 1800-talet. Slutligen framkom undergrunden, på 1,3 meters djup, som bestod av fint grus och småsten.

Inga fynd påträffades vid undersökningen.

Figur 7. Norra schaktväggen med de tre lagren markerade.

Tolkning och utvärdering

Inga arkeologiska lämningar påträffades i Saltängsgatan, men i norra änden på schaktet, inne i fastigheten Stenhuset 6, framkom en mindre lagerföljd. Det rörde sig om tre lager som alla bedömdes vara påförda, och det understa innehöll bitar av keramikrör vilket innebär att det bör ha en datering till 1800-talets andra hälft eller senare. Detta lager låg direkt ovanpå undergrunden. I samband med att dessa lager påförts är det troligt att alla äldre lämningar som fanns på platsen har schaktats bort.

Referenser

Litteratur

- Bäck, T. 1975. "Teknikhistoriska gåtor. Rapporter från stadsarkeologiska undersökningar i Norrköping och Vadstena." I: *Meddelanden från Östergötlands och Linköpings stads museum 1975*. Linköping.
- Carelli, P. 2021. *En synnerligen vacker och blomstrande stad. Historisk-arkeologiska perspektiv på Norrköpings äldre historia (ca 1000–1800)*. Ekström & Garay. Vilnius.
- Carlsson, M., Bergman, A., Bertheu, M., Gustafsson, S., Johansson, M., Jonsson, L. & Åkerhagen, A. 2014. *På de rikas bord – en undersökning av lämningar från 1600- och 1700-talet i kvarteret Gubben i Norrköping*. Arkeologisk undersökning. RAÄ S:t Johannes 96. Kvarteret Gubben 8. Norrköpings stad och kommun. Östergötlands län. Arkeologikonsult rapport 2014:2486.
- Dardel, E. 2011. *På jakt efter Louis de Geers trädgård*. Särskild arkeologisk undersökning. Kv. Stenhuset 7. Norrköpings stad och kommun. Östergötlands län. RAÄ S:t Johannes 96. Rapporter från Arkeologikonsult 2011:2254.
- Navarro, S. N. 2021. *Schaktningsövervakning vid Stenhuset 6, Norrköping*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning L2009:7173, stadslager. Stenhuset 6. Norrköpings stad. Östergötland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2021:4.
- Nordström, A. & Tagesson, G. 2008. *I Louis de Geers trädgård*. Arkeologisk förundersökning. Kv. Stenhuset 7. RAÄ 96. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. UV Öst rapport 2008:47.
- Stibéus, M. & Lindman, G. 2011. *Bebyggelse och kulturlager från 1600–1800-talen på Saltängen*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 96:1. Kv. Gubben. Sankt Johannes. Norrköpings stad och kommun. Östergötlands län. UV rapport 2011:7.
- Wirbrand, F. 2023. *Stenhuset i Norrköping. Under Louis de Geers palats*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning L2009:7173, stadslager. Stenhuset 6. Norrköpings stad. Norrköpings kommun. Östergötlands län. Östergötland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2023:21.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM22105
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-6136-2022, 2022-06-20
<i>Kulturmiljöregistret uppdragsnr:</i>	202200838
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	24-25 oktober 2022
<i>Personal:</i>	Fredric Wirbrand (projektledare)
<i>Landskap:</i>	Östergötland
<i>Län:</i>	Östergötland
<i>Kommun:</i>	Norrköping
<i>Socken:</i>	Norrköpings stad
<i>Fastighet:</i>	Saltängen 1:1 och Stenhuset 6
<i>Fornlämning:</i>	L2009:7173, stadslager
<i>Koordinater:</i>	N 6495550-6495557 / Ö 569168-569173
<i>Koordinatsystem:</i>	SWEREF 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	RTK-GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Längd (m)	Bredd (m)	Area (m ²)	Djup (m)	Kontexter
1	6,3	4,3	22	2,3	1, 2, 3

Bilaga 2. Kontexttabell

Kontext	Typ	Längd (m)	Bredd (m)	Tjocklek (m)	Djup (m)	Beskrivning
1	Lager	1,3	0,1	0,25	0,5	Påförd humös silt. Tunnades ut och försvann i östra delen av schaktet.
2	Lager	1,5	0,1	0,05	0,5	Påfört undergrundsgrus.
3	Lager	1,5	0,1	0,8	0,55	Påförd humös silt med inslag av grus, sand och lera samt bitar av keramikrör.